

УДК 130.2:316.7:821(100)™4/17™

<https://doi.org/10.33989/2075-1443.2024.48.308083>

ORCID ID: 0000-0003-3127-0903

Володимир Опенько

ОПЕНЬКО Володимир Васильович – доцент кафедри академічного співу Київської академії музики імені Р. Глієра, заслужений артист України. Сфера наукових інтересів – мистецтво епохи Просвітництва та романтизму.

e-mail: vopenko@voliacable.com

СПРИЙНЯТТЯ ЦІННОСТЕЙ ПОПЕРЕДНІХ ЕПОХ У ПАРАДИГМАХ ФІЛОСОФІВ І ЛІТЕРАТОРІВ

Анотація. У статті йдеться про літературну дискусію, що полягала в порівнянні внеску греко-римських та французьких авторів XVII століття. Ця дискусія була у формі творів, які написали Шарль Перро, Бернар Фонтенель, Ніколя Буало та Жан Расін. Розглядаються різні аспекти культури, мистецтва та філософії, де зазначені вище діячі сперечалися про те, які досягнення в цих сферах є ціннішими – «стародавні» чи «нові». Представлено діалог між авторами, в якому вони висловлюють свої думки, діляться знаннями та аргументами. Пропонується науковцям поновити у пам'яті вічні дискусії про прогрес, еволюцію та збереження античної культурної спадщини. «Суперечка про древніх і нових» є цінним джерелом для тих, хто цікавиться історією мистецтва, літератури та філософії, а також знайомить із авторським баченням цієї проблеми.

Ключові слова: суперечка, «древні», «нові», аргументи, критерії, XVII століття, мистецтво, філософія, наука, епоха.

Вступ. Суперечки про «унікальність» своєї епохи в порівнянні з досягненнями попередніх завжди були «наріжним каменем» у сприйнятті минулих концепцій щодо цінностей та здобутків попередників. Конфуцій, у свій час, висловив думу – хто не оглядається назад тому немає й дороги вперед. Але багато кому не цікава своя минулість. Тому «Суперечка про древніх і нових» (Querelle des Anciens et des Modernes) у вигляді літературної дискусії, в центрі якої знаходилося порівняння цінності

© В. В. Опенько, 2024

внеску античних та французьких авторів XVII століття, і яка набула широкого поширення в ті часи, є актуальною і сьогодні.

Аналіз досліджень і публікацій. Біля витоків цієї суперечки насамперед варто згадати Ш. Перро і його працю «Століття Людовика XIV», що й поклала початок цій віковій дискусії, до якої були втягнутими Нікола Буало, Бернар де Фонтенель, Фрідріх Шиллер і навіть Вольфганг Гете. Їхні погляди проаналізовано на сторінках праці професора університету в Уейні Дональда Хаазе (Haase (Ed.), 2007) та Крістофіера Мюррея (Murray (Ed.), 2004). Про цю «Суперечку...» йдеться і на сторінках статей І. Цебрії (2019) та І. Цебрії та В. Опенька (2016). Проте на нині немає жодної узагальнюючої праці, в якій би було висвітлено сприйняття цінностей попередніх епох у парадигмах «несучасних» їм видатних філософів і літераторів.

Мета статті. Метою статті є висвітлення проблеми сприйняття цінностей попередніх епох у парадигмах «несучасних» їм видатних філософів і літераторів, розкриття причин споконвічних суперечок про «древніх і нових», закономірного повернення до античної літератури та античної філософії.

Методологія дослідження. Провідними методами дослідження стали: змістовно-порівняльний – для аналізу достовірності суджень французьких літераторів XVII століття; ретроспективний, що допомагає дослідити феномен цінності «древніх в нових» у столітній суперечці; метод персоналізації, що забезпечує вивчення та розуміння творів Ш. Перро та його сучасників.

Результати. В основі ренесансного гуманізму, на нашу думку, покладено логічний феномен дослідження античних цінностей. Діячі Ренесансу ніби воскресили й оновили античну класику, взявши її на озброєння. За допомогою неї вони спробували вирішувати практичні завдання сучасності. Гуманісти високо оцінювали літературні достоїнства тієї епохи, відновили її детальне вивчення та застосовували методи стародавньої грецько-римської риторики. І чим далі відбувалося «занурення» в античність, тим більший інтерес виникав у цих дослідників. У кінцевому результаті їх почали цікавити не лише «артифакти» мистецтва, а й конкретний історичний процес і філософське підґрунтя їхнього виникнення (Murray (Ed.), 2004, p. 933).

Діячі епохи Відродження винайшли багато методів і прийомів сучасної філології. Дві ці тенденції, які спочатку перебували в гармонії одна з одною, зрештою виявилися зовсім несумісними. Чим більше гуманісти вивчали саму систему влади стародавнього світу і надавали його «класиці» недоторканий та позачасовий статус, тим сильніше їхні дослідження в цьому напрямі породжували внутрішню суперечку, начебто «підточували» їхні уявлення про античність. Почала усвідомлюватися непослідовність грецьких і римських авторів, суперечливий

характер їх творів. Підвалини поступово захиталися. І тенденція до ідеалізації античності сама й породила критичний підхід до осмислення всього процесу історії.

Згодом ці відмінності лише посилювалися, що в результаті й вилилося в жорстку полеміку в середині самого соціуму. Це розколело інтелектуальну еліту Англії та Франції на два протиборчі табори – захисників античності і так званих «модерністів». Перші вважали античне мистецтво чимось бездоганим, «нормою і недосяжним зразком», якого неможливо досягти, проте до цієї «висоти» щонайменше необхідно подолати прагнати. Їхні опоненти вважали, що античність – просто пройдений етап, який має залишатися там, де йому й місце – у минулому, а сучасну людину має цікавити насамперед теперішній стан речей. Гаряча публічна дискусія, яка увійшла в історію як «Суперечка про древні та нові», формально розпочалася 27 січня 1687 року і вирувала майже наступні сто років.

27 січня 1687 року на знаменитому засіданні Французької академії зі своєю поемою «Століття Людовіка Великого» (*Le Siècle de Louis le Grand*) виступив Шарль Перро і з небаченим у впевненості викликом представив думку «нових»

У поемі, написаній у формі традиційного панегирику монарху, Ш. Перро порівняв часи правління Людовіка XIV із «золотим століттям» римського імператора Августа і віддав безумовну перевагу сучасності. Своєю тезу він мотивував загальним прогресом наук і ремесел, у якому вбачав безсумнівну перевагу нового часу над античністю. Так, винахід телескопа відкрив людині зоряні світи, недоступні грекам і римлянам, а мікроскоп дозволив зазирнути в таємниці живого світу, незримого в давні часи для простого людського ока. Знання древніх про світ були незрівнянно мізернішими, а часом навіть і хибними. Звідси Ш. Перро зробив прямий висновок щодо переваги нового часу над стародавнім і в галузі поезії, особливо щодо переваг поезії французької в порівнянні з грецькою і римською. Це твердження Ш. Перро супроводжував прославленням освіченого та мудрого правління Людовіка XIV, що сприяв розквіту наук і мистецтв ще більшою мірою, ніж правління імператора Августа розквіту римської поезії (Цебрій, 2019, с. 187).

За всієї традиційності цього панегирика позиція Ш. Перро мала й об'єктивно-історичну основу. Вона «відзеркалювала» зростання національної самосвідомості, яка спиралося, з одного боку, на досягнення французької культури, з іншого – на зміцнення міжнародного політичного та військового престижу Франції в Європі. Будівництво палацу і парку у Версалі, заснування кількох Академій (живопису, музики, літератури та інших.), діяльність багатьох видатних живописців, будівельників-архітекторів, музикантів, поетів затверджували право Франції на роль вищого арбітра і зразка у сфері художньої культури того часу.

Виступ Ш. Перро був підтриманий значною частиною членів Академії, які побачили у ньому гідний спосіб привітати короля з благополучним одужанням. Проте цей виступ викликав доволі різку реакцію з боку Н. Буало (на той час уже обраного в академіки). Буало не міг прийняти ні основної тези Ш. Перро, образливої для учнів й шанувальників античних поетів, ні тієї непомірно улесливої форми, в яку ця теза була вбрана. Всебічне вихвалання сучасності як вершини світового історичного розвитку, її однозначна ідеалізація мали неминуче викликати гнів і обурення поета-сатирика, який на той час уже чверть століття відкрито критикував вади сучасного йому суспільства, в тому числі й звичай двору. Н. Буало писав: «Вихвалання Шарля Перро та тих, хто його підтримує, нагадує мені зграю мавп, які милуються на своє відображення у воді, і стверджують, що нічого гарнішого від них Бог не створював у світі!». Це була страшна образа для Ш. Перро і він вирішив відповісти.

Зіткнення літературних поглядів ускладнилося несумісністю морально-суспільних позицій обох супротивників. Виступ Н. Буало підтримав драматург Ж. Расін, який назвав поему Ш. Перро «... лише дотепним парадоксом, який не можна приймати серйозно». Проте Ш. Перро не полишив боротьби. Свою систему поглядів і парадигму філософії мистецтва Ш. Перро докладно виклав у чотиритомному збірнику діалогів «Порівняння древніх і нових авторів» (*Parallèle des anciens et des modernes*, 1697 рік), де проявив себе раціоналістом і прихильником ідеї прогресу (Murray (Ed.), 2004, p. 934).

Початок подібної культурологічної полеміки (зіткнення класицистів і реалістів свого часу) в Англії поклато есе У. Темпла «Про стародавнє і нове знання» (1689 рік), в якому стверджувалося, що всі нинішні відкриття не мають ніякої цінності перед досягненнями Античності. Одна з тез У. Темпла була такою: жоден сучасний історик не може порівнятися з істориками минулого. У. Темпл вважав, що лише «стародавні» змогли знайти правильне співвідношення стилю та змісту, що дозволяє створювати досконалі твори, які поєднували красномовство та особистий досвід самого автора. Він стверджував, що із класичних історій можна отримати моделі управління й законодавства, а тому вони були (і є) найкращими формами керівництва для державного діяча. Крайні ж сучасні історії – це ті, які найбільше наслідують стародавні історичні твори, навіть тоді, коли вони ніколи не зможуть зрівнятися з ними.

У 1694 році молодий ерудит У. Уоттон відповів на це есе книгою «Роздуми про давнє та нове знання». Опонуючи тезам У. Темпла, У. Уоттон виявив серйозний контраргумент щодо істориків. До 1694 року він знайшов два історичні твори, здатних, на його погляд, зрівнятися з творами античних авторів: це були «Мемуари» Філіпа де Комміна та «Історія ради Тренту» Паоло Сарпі, обрані на основі критеріїв, взятих у Полібія. Контраргумент У. Уоттона не здався У. Темплу переконливим:

ні «Мемуари», ні «Історія ради Тренту» не були «історіями» у його розумінні, бо не висвітлювали великих подій і не були зразком блискучого стилю написання.

Парадокс полягав у тому, що критерії оцінки історичного твору були подібними як у прихильників «стародавніх», так і прихильників «нових». І ті й інші орієнтувалися на античні зразки і вважали, що саме історичний твір має виховувати в читачеві мораль, давати приклад, урок. А наука, в першу чергу, має виховати справедливого політичного діяча і громадянина. І ті, й інші визнавали цінність особистого досвіду історика (Haase (Ed.), 2007, p. 1207).

Таким чином, претензія «нових» полягала в тому, щоб зайняти місце «стародавніх», надати собі авторитет – стати новими «стародавніми». І тут варто повернутися майже на століття раніше і згадати, що в трактаті «Про значення і успіх знання, божественного і людського» (1605) Ф. Бекон начебто перевернув стару метафору: «стародавні» – це просто юний вік людства (шановані старці), а сучасність – це зрілість людства. У викладі Л. Нормана, логіка «нових» була такою: «Нові – це справжні древні, і якщо давнина має авторитет, то цей авторитет виявляється в нових». Цей момент був визначальним для риторики «нових», коли йшлося про «стародавню» і «нову» словесність: зіставлення із «стародавніми» здійснювалося відповідно до важливого в риторичній культурі принципу звичайного змагання.

Висловлювання вже вище згаданого У. Уоттона показують, що предмет зіставлення «нових» із «стародавніми» – «excellencies» (переваги), дієслово excel («перевершувати») є найбільш уживаним у ту епоху. Відповідаючи У. Уоттону в «Битві книг» (1704 рік), Джонатан Свіфт описав ставлення одне до одного «стародавніх» і «нових» в образі двох вершин Парнаса, з яких вища належить «стародавнім». «Нові» уявили, що «стародавні» закривають їхні досягнення, і зажадали, «щоб «стародавні» перебралися разом із усім своїм впливом на нижчу вершину, яку «нові» люб'язно їм подарують, а самі переїдуть на їхнє місце». За змістом суперечки «нові» претендували на те, щоб бути частиною позачасового канону (Луков, 2006, с. 325).

1694 року відбулося офіційне примирення головних учасників «суперечки» – Н. Буало та Ш. Перро. Обидва супротивники, проте, залишилися кожен при своїй думці. «Суперечка» була продовжена наступним поколінням вже у XVIII столітті і стосувалася переважно окремих приватних питань – критики Гомера та його перекладів, прозової чи віршової трагедій тощо. Але головна ідея Ш. Перро, про прогрес цивілізації та культури – утвердилася в епоху Просвітництва (Цебрій, & Опенько, 2016, с. 92).

Але чи може у такій суперечці бути один переможець? Філософи це ставлять під сумнів. Не секрет, що завдання мистецтва в пері-

од античності, Середньовіччя та Нового часу дуже сильно різнилися. Для античності кожен ремісник був художником, тоді як діяльність художника і скульптора була складнішим ремеслом. Для того часу характерно практично відсутнє уявлення про творчість і творчий акт, та незважаючи на це, стародавні греки змогли створити безсмертні зразки мистецтва. Мистецтво Середньовіччя мало втілювати моралізаторський характер і нагадувати про вічне, мистецтво романтизму вбачило своєю метою богоподібну творчість. Мистецтво ХХ століття представило свій ідеал у запереченні всього того, що бачили своєю метою попередні епохи, періодично заявляючи про смерть мистецтва. Виходячи з того, що на нині дуже багато різних уявлень про цілі та завдання сучасного мистецтва, ми не можемо з повною впевненістю сказати, якою загальною метою об'єднане мистецтво наших днів, а ще важче нам уявити, чим житиме мистецтво, наприклад, через сто років.

Висновки. Отже, в епоху раннього Просвітництва ставлення до античної спадщини, зокрема у Франції та Англії, не було однозначним навіть серед освіченої аристократії чи професури університетів, які достатньо знали греко-римські твори. Про це яскраво свідчить столітня суперечка «про древніх і нових», котра викликала чимало допоміжних дискусій. Безумовно, що й сьогодні сперечатися та дискутувати про мистецтво попередніх і своєї епох можливо як у філософії так і у літературі, і цим із успіхом продовжують займатися не одну сотню років. Але довести правоту якоїсь однієї із сторін цих суперечок – справа достатньо сумнівна для науки.

Список використаних джерел

- Луков В. Перро Шарль. Зарубіжні письменники: Енциклопедичний довідник : у 2 т. / ред. Н. Михальська, Б. Щавурський. Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2006. Т. 2. С. 325–327. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Schavurskyi_Borys/Zarubizhni_pysmennyky_Entsyklopedychnyi_dovidnyk_Tom_2.pdf
- Цебрій І. Уявлення про гармонію людського життя і космологічні виміри в творчості Антоніо Феррабоско. Філософські обрії. 2019. № 41. С. 185–192. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/14031>.
- Цебрій І., Опенько В. Концепція куртуазності як суспільно-культурного явища класичного середньовіччя. Філософські обрії. 2016. № 35. С. 89–96. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/6505/1/Tsebriy.pdf>.
- The Greenwood Encyclopedia of Folktales and Fairy Tales : in 3 vol. / edited by Donald Haase. London : Greenwood Publishing Group, 2007. Vol. 3.
- Encyclopedia of the Romantic Era, 1760-1850. Vol. 1-2, A-Z / edited Christopher John Murray. New York; London : Fitzroy Dearborn An Imprint of the Taylor & Francis Group, 2004. URL: <https://dokumen.pub/encyclopedia-of-the-romantic-era-17601850-volume-1-amp-2-a-z-157958361x-1579584233-1579584225-2003042406.html>

References

- Haase, D. (Ed.). (2007). *The Greenwood Encyclopedia of Folktales and Fairy Tales* (Vol. 3). London: Greenwood Publishing Group.
- Lukov, V. (2006). Perro Charl. In N. Mykhalska, B. Shchavurskyi (Eds.). *Zarubizhni pysmennyky: Entsyklopedychnyi dovidnyk* [Foreign writers: Encyclopedic Handbook] (Vol. 2. pp. 325-327). Ternopil: Navchalna knyha-Bohdan [in Ukrainian].
- Murray, C. J. (Ed.). (2004). *Encyclopedia of the Romantic Era, 1760-1850*. (Vol. 1-2). New York; London: Fitzroy Dearborn An Imprint of the Taylor & Francis Group. Retrieved from <https://dokumen.pub/encyclopedia-of-the-romantic-era-17601850-volume-1-amp-2-a-z-157958361x-1579584233-1579584225-2003042406.html>.
- Tsebrii, I. (2019). Uivlennia pro harmoniiu liudskoho zhyttia i kosmoloichni vymiry v tvorchosti Antonio Ferrabosko [Ideas about the harmony of human life and cosmological dimensions in the work of Antonio Ferrabosco]. *Filosofski obrii* [Philosophical horizons], 41, 185-192. Retrieved from <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/14031> [in Ukrainian].
- Tsebrii, I., & Openko, V. (2016). Kontsepsiia kurtuaznosti yak suspilno-kulturnoho yavlyshcha klasychnoho serednovichchia [The concept of courtly as a socio-cultural phenomenon of the classical Middle Ages]. *Filosofski obrii* [Philosophical horizons], 35, 89-96. Retrieved from <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/6505/1/Tsebriy.pdf> [in Ukrainian].

Volodymyr Openko

PERCEPTION OF THE VALUES OF THE PREVIOUS ERA IN THE PARADIGMS OF « PROMINENT PHILOSOPHERS AND WRITERS

Introduction. Disputes about the “uniqueness” of one’s era in comparison with the achievements of previous ones have always been a “cornerstone” in the perception of past concepts regarding the values of the achievements of predecessors. However, at one time, Confucius said his world-famous phrase that if you don’t look back, there is no way forward. But many people are not interested in their past. That is why the “Querelle des Anciens et des Modernes” in the form of a literary debate, centered on a comparison of the value of the contributions of ancient authors and French authors of the 17th century, and which was widespread at the time, is still relevant today. The purpose and objectives of the article. The purpose of the article is to highlight the perception of the values of previous eras in the paradigms of “non-contemporary” prominent philosophers and writers. The tasks of the article are to reveal the reasons for the primordial disputes about “ancient and new”, a natural return to ancient literature and ancient philosophy. Research methodology. The leading research methods were: content-comparative - to analyze the reliability of judgments of French writers of the 17th century; retrospective, which helps to investigate the phenomenon of the value of “the ancient in the new” in the century-old controversy, the method of personalization, which ensures the study and understanding of the works of S. Perrault and his contemporaries. The results.

It's no secret that the tasks of art in the Antiquity, Middle Ages and Modern times differed greatly. For Antiquity, every craftsman was an artist, while the activity of a painter and sculptor was a more complex craft. It is typical for that time that there was almost no idea about creativity and the creative act, but despite this, the ancient Greeks were able to create immortal examples of art. The art of the Middle Ages was supposed to embody a moralistic character and remind of the eternal, the art of romanticism saw godlike creativity as its goal. The art of the 20th century presented its ideal in the denial of everything that the previous era saw as its goal, periodically declaring the death of art. Based on the fact that today there are many different ideas about the goals and tasks of modern art, we cannot say with full confidence what is the common goal of the art of our days, and it is even more difficult for us to imagine how art will live, for example, through a hundred years. Conclusions. So, we can come to the conclusion that in the era of the early Enlightenment, the attitude to the ancient heritage, in particular in France and England, was not unambiguous even among the educated aristocracy or university professors who knew Greco-Roman works well enough. This is clearly evidenced by the century-old dispute "about ancient and new", which caused a lot of auxiliary discussions. Undoubtedly, even today arguing and debating about the art of previous eras and our own has a place in philosophy and literature, and they continue to do this with success for more than one hundred years. But to prove the rightness of one of the sides of these disputes is a sufficiently dubious matter for science.

Key words: dispute, "ancient", "new", arguments, criteria, 17th century, art, philosophy, science, era.